

domelosti, ľudí mlkvyých a sebeckých, z ktorých sme mohli vychovať socialistic-ticky uvedomelú, budovateľskú mládež.

JAROSLAV DUBNICKÝ

K PROBLEMATIKE IDEOVÉHO ODKAZU ŠTÚROVCOV

Splnenie generálnej úlohy vybudovania socializmu v našej vlasti nie je možné bez kultúrnej revolúcie, bez vybudovania novej progresívnej kultúry národnej formou a socialistickej obsahom.

Túto novú kultúru nemožno však budovať ex nihilo, ale len tak, keď si osvojíme a ďalej rozvineme všetko hodnotné, živé a progresívne, čo sa vytvorilo v našej histórii, ak nadviažeme na najlepšie tradície domácej kultúrnej tvorby. To znamená, že prítomnosť kladie pred viaceré spoločenské vedy úlohu preskúmať tak národnú a kultúrnu minulosť, ako aj jej obrazy, dochované nám v buržoáznych vedeckých „teóriách“. Hoci nie je možné zmeniť minulosť, je možné a potrebné ju objektívne poznať a odstraňovať jej škodlivé účinky v prítomnosti a stavať na jej pozitívnych hodnotách. Okrem toho treba neúprosne rozbiť všetky teórie buržoáznej „vedy“, ktoré deformovali obraz minulosti, najmä ak tieto podnes dezorientujú a odzbrojujú ľudí, najmä ak ide o škodlivé náhľady, ktorými buržoázia otravovala národné vedomie, akými zavádzala ľudové masy a udržiavala ich v svojom područí. Nemožno teda myšlienky a kultúrny odkaz minulosti nekriticky, vulgárne negovať, ale ani ho mechanicky preberať ako celok, lež treba previesť jeho kritickú revíziu, ktorá nám pomôže nájsť také prvky, aké nám treba k budovaniu novej kultúry na širokom demokratickom základe. Treba pritom vychádzať z leninskej poučky o dvoch národoch v každom národe, o dvoch národných kultúrach v každej národnej kultúre a preberať z kultúrneho dedičstva minulosti len prvky demokratické a pokrokové.

V našich dejinách máme nepochybne málo takých zaujímavých a významných období, ako je obdobie tzv. „národného obrodenia“, obdobie prechodu od vzťahov feudálnych k vzťahom kapitalistickým. Mnohé z toho, čo vytvorila táto epocha, ešte podnes uplatňuje svoj vplyv, mnohé však bolo nezaslúžene vytláčané do prepadliska dejín. Buržoázni vedci, umelci a vôbec ideologovia rozličných frakcií, skupín a strán buržoázie vracali sa v poslednom čase ustavične k problémom tohto obdobia, čerpali a interpretovali z materiálu tejto doby to, čo sa hodilo pre záujmy buržoázie. Napriek tomuto veľkému záujmu nemožno povedať, že by sme poznali historický vývin Slovenska v tomto období dostatočne. Musíme ho začať študovať celkom nanovo. Na tejto zodpovednej a ťažkej práci, ktorá má význam nielen pre teóriu, ale je potrebná aj pre samu spoločenskú prax, musia sa zúčastňovať viaceré disciplíny našej vedy. Je isté, že veľa tu musí vykonať dejepisná veda. Materialistická historická veda na rozdiel od dejepisectva, osnovaného na historickom idealizme, nevysvetľuje dejiny istej spoločnosti z jej vedomia a neprpisuje ideám úlohu určujúceho činiteľa v historickom procese, ale pritom nijako nepopiera účinkovanie a význam ideí a je nepochybne zainteresovaná aj na osvetlení dejín jednotlivých foriem spoločenského vedomia, dejín filozofie, dejín teórií spoločenského rozvoja, dejín rozličných ideológií, umenia a pod. Veď inak nemôže pochopiť a vysvetliť históriu v celej jej mnohotvárnosti, v jej konkrétosti, v jej bohat-

stve. Slovenskí dejepisci majú teda záujem i na riešení mnohých otázok dejín filozofie a musia i sami pomáhať pri ich riešení. Tieto spoločné úlohy treba však vidieť v celej ich šírke. Preto sa tu nemožno uspokojiť iba s osvetlením myšlienkovvej tvorby profesionálnych filozofov, ale treba si všimnúť produkciu všetkých významnejších ideologov. Princípy revolučnej kritiky, prvky materializmu a dialektiky treba hľadať aj v úvahách, patriacich do rozličných odvetví vedy. Pritom si nemôžeme dokonca nechať nepovšimnúť ani sféru teologie, lebo na Slovensku i v období prechodu od feudálnych vzťahov k vzťahom kapitalistickým vedú sa tuhé boje i v samých cirkvách a nachádzajú svoj ideologický výraz v teologických polemikách. Dôkladne sa musí osvetliť boj vlasteneckých katolíckych kňazov s cirkevnou hierarchiou (prípady Jána Palárika a pod.), ale i boje o úniu a patentálny boj v evanjelickej cirkvi treba preskúmať s pozíciou historického materializmu. Treba preštudovať tu najšiu „kritiku neba“, hľadať revolučné, demokratické, ba i materialistické prvky i v úvahách kňazov, ako bol napr. Jonáš Záborský najprv evanjelickým, potom kat. kňazom. Spomeňme tu ako príklad Jána Horárika z Bánoviec, katolíckeho a neskoršie protestantského kňaza, ktorý bol stúpencom ideí Holbachových, videl tuhé boje s katolíckou hierarchiou a v udalostiach rokov 1848 a 1849 patril k tým uhorským revolucionárom, ktorí sa najviac približovali záujmom biednych roľníckych mäs. Že nesmieme ignorovať tieto otázky, vidieť i z toho, že Engels vo svojom liste Marxovi zo dňa 7. marca 1856 píše doslovne: „Na šťastie na Slovensku sa uchoval veľmi silný protestantizmus, ktorý veľmi prispel k nečinnosti Slovákov proti Maďarom.“ Pritom bude iste potrebné venovať väčšiu pozornosť než doteraz i tým ideologom, ktorí účinkovali v našom prostredí, ale nie sú považovaní za národných „buditeľov“, ideologom, ktorí nepatrili k tým skupinám, ktoré reprezentujú slovenské nacionalistické hnutie, ba dokonca boli v priamom rozpore s jeho oficiálnymi ideologickými reprezentantmi. Je to potrebné už aj preto, aby sme mohli lepšie pochopiť samé slovenské hnutie. A je jasné, že tak skupiny, ako aj jednotlivcov, ktorí vystupujú v jednotlivých etapách slovenského nacionalistického hnutia, musíme študovať dôkladnejšie, hlbšie než tomu bolo doteraz. Doterajšie skúmanie ideologickej pozostalosti z obdobia „národného obrodenia“ až na výnimočné prípady sa nevyvetlilo a pre svoj idealistický charakter ani nemohlo vysvetliť objektívne vznik takých ideológií, ktoré odrážaly záujmy a boj progresívnych, demokratických spoločenských tried alebo smerov. Ďalšie vedecké skúmanie môže byť úspešné iba tak, ak sa naozaj oslobodí od historického idealizmu, od nacionalistickej obmedzenosti a konfesionalnej úzkoprostosti a bude osvetľovať bohatý materiál s pozíciou historického materializmu. Hoci u nás triedne protiklady vtedy neboli ešte celkom rozvinuté, jednako len nemožno zastierať napr. neshody v náhľadoch rozličných činiteľov slovenského nacionalistického pohybu. No pokiaľ je to možné, treba takéto neshody ideové, taktické i osobné rozdielmi a protikladnosťou triednych stanovísk. Tak je neudržateľnou napr. i predstava o štúrovcoch ako o ideove a sociálne homogennej skupine, aj keď diferencie v hnutí sú ešte málo výrazné.

Problematika štúrovského hnutia a jeho ideologie je veľmi závažná a živá, preto je nevyhnutné dôkladne sa ňou zaoberať, aj keď nie na úkor skúmania osvietenstva na Slovensku, ako tomu bolo doteraz. Pri tejto príležitosti rád by som sa pri svojom diskusnom príspevku dotkol niektorých otázok z filozofie štúrovcov aspoň letnými poznámkami, ktoré si nijako nečinia nárok riešiť takú komplikovanú problematiku.

Štúrovci podľa svojho sociálneho pôvodu i spoločenského postavenia patria do kategórie tzv. honoratiorov, t. j. plebejskej inteligencie a čiastočne inteligencie zemianskej. Sú ideológmi, ale aj organizátormi a vodcami slovenského nacionálneho, svojou podstatou buržoázneho hnutia, ktoré značne urýchlilo proces formovania sa slovenského národa, utváralo svojráznu slovenskú nacionálnu kultúru, formovalo materiálnu i duchovnú tvárnosť slovenského národa. Pravda, v tom čase ešte nebolo u nás skutočne vyvinutej buržoáznej triedy, ktorá by bola schopná stať sa vedúcou silou dôslednej protifeudálnej revolúcie. Slovenské, práve sa rodiace meštianstvo, predstavované slabými vrstvami inteligencie mestskej i dedínskej maloburžoázie, bolo príliš hospodársky i politicky slabé a v boji za svoje triedne záujmy hľadalo oporu a pomoc nielen v roľníckych masách, ale aj v šľachte a v samom viedenskom absolutizme, najmä keď sa nemohlo dohodnúť s predstaviteľmi maďarského nacionálneho hnutia. Politika slovenského meštianstva bola už od svojich počiatkov plná rozporov, kompromisov, oportunizmu, kolísania pri hľadaní spojencov, a to všetko nemohlo sa neodraziť aj vo vývine samotnej buržoáznej ideológie. Preto aj v ideologickej tvorbe štúrovcov nájdeme popri sebe ako prvky demokratické, progresívne idey, kritiku feudalizmu i absolutizmu, ako aj náhľady protirevolučné (obhajobu existujúceho stavu vecí, oslavu zpiatočnických síl). Vývin štúrovskej ideológie treba pritom skúmať historicky. Hoci porážka revolúcie r. 1849 a neúspech slovenského hnutia nesporne znamenajú medzník aj v ideologickom vývine, jednako len nie je to hranica absolútna, lebo takých hraníc niet. S konzervatívnymi myšlienkami sa stretáme u štúrovskej ideológie už aj pred r. 1849, pravda, nie tak často ako po tomto roku. Doteraz nie sú ešte náležite preskúmané 30. roky, v ktorých vari všetci štúrovci boli nadchnutí ideami voľnosti, pokroku, boja proti feudalizmu. Štúrovska mládež v tomto období sympatizovala s poľským revolučným hnutím, namiereným proti Svätej Aliancii a teda aj oproti „žandárovi Europy“ — cárskemu Rusku. Vtedy si utvorila i tajný spolok „Vzájemnosť“, ktorý mal styky s revolučnými Poliakmi a zaujímal sa o republikánsku formu štátneho zriadenia. I k nej prenikla dekabristická idea solidárnosti slovanských národov v boji za slobodu a pokrok proti utláčateľom; idea, ktorá mohla plne vstúpiť do života až v našej ére. A v dnešku iste časove znejú štúrovske hlasy z 30. rokov, rezolútne odmietajúce „svätanství“ — beznárodný kozmopolitizmus.

Nemožno však dozaista hodnotiť vplyv heglovskej filozofie od konca 30. rokov na formovanie svetonáhľadu viacerých štúrovcov jednoducho ako progresívny alebo dokonca revolučný faktor. Aby sa Heglova idealistická dialektická metóda stala opravdovou „algebrou revolúcie“ (Hercen), musela byť najsamprv materialisticky prepracovaná Marxom. V rukách štúrovcov „meč obousečný Heglovy vedy“ nebol nástrojom, ktorý by kľiesnil vždy cestu pokroku. Heglovský filozofický systém je idealistický a reakčný. Je nesporné, že niektoré Heglove idey, s ktorými sa oboznámili v pravohegeliánskej interpretácii, štúrovcov od revolúcie priam odďaľovali. Veď Heglovská filozofia bola filozofiou, ospravedlňujúcou existujúci stav vecí, apológiou monarchie a inej stariny, „opravdivou teodiceou“. Bola to filozofia, ktorá pomáhala udržiavať poručníctvo statkárov nad buržoáziou, filozofia namierená proti buržoáznemu liberalizmu i radikalizmu. Tento jej praktický dosah pochopil na vlastnej, draho kúpenej skúsenosti aj ruský revolučný demokrat Visarion Bielinskij, keď r. 1840 prekonal svoj hegelianizmus a odvrhol Heglovu myšlienku, že „to, čo je, je rozumné“. Tá istá myšlienka o rozumnosti skutoč-

ného bola planou útechou Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi, keď si uvedomoval po r. 1849, že víťazstvo absolutizmu neprináša vyplnenie slovenských požiadaviek. Štúr, ale aj Hurban a iní jeho spolupracovníci, vysoko hodnotili význam a úlohu filozofie. Odmietali bezduchý empirizmus a chceli uplatňovať filozofiu nielen v histórii a umení, ale aj v prírodovede. História vidia hegelovsky ako zákonitý vývinový proces. Táto myšlienka znamenala bezpochyby krok dopredu i proti antihistorizmu francúzskych materialistov XVIII. stor. a v našom prostredí bola novou. Štúr i viacerí jeho vrstovníci poznali i myšlienku triedneho boja zo štúdia francúzskych buržoáznych historikov obdobia Reštaurácie, študovali politickú ekonomiu, sledovali hnutie „ľudu fabričného“ v Čechách, v Anglicku a inde, a už v 40. rokoch mali isté poznatky aj o socialistických a komunistických pohyboch. Pravda k vedeckej teórii spoločenského vývinu nedospeli, ostali v zajatí historického idealizmu. Boli to ideológovia práve sa rodiaceho meštianstva a preto napriek ťažkej situácii plnej rozporov vyjadrovali v svojej ideológii životný *optimizmus*, ktorý charakterizuje vzostupujúcu spoločenskú triedu. Spomeňme hoci ako príklad symbol Orla tatranského. Ich historizmus obracia sa i do budúcnosti, ale vedie len k nevedeckému idealistickému „predvídaníu“ a k mystickému mesianizmu, najmä po r. 1849 (Hurban, P. Kellner, S. B. Hroboň, Hodža, Klemens). Takéto ilúzie nemohly, pravda, zmenšiť objektívnu vzdialenosť medzi *nezrelou* triedou a ďalekým cieľom. Štúrovci vysoko dvíhajú význam vedy, sú zakladateľmi viacerých disciplín slovenskej vedy, ale pritom nevedia sa celkom odpútať od fideizmu, obhajoby náboženských ideológií. Stavali si vskutku odvážne svoje ciele, chceli vytvoriť národnú filozofiu, ktorej zárodok videli v ľudových piesňach a povestiach. Chceli prekonať závislosť od nemeckej idealistickej filozofie (i keď sa im to plne nepodarilo) a v tom sú nám opäť bližší než niektorí súčasní mudráci, poklonkujúci úpadkovej západnej filozofii. Uvedomovali si príbuznosť slovanských rečí a národovstí, tak šovinisticky tupených mnohými nemeckými a inými súčasníkmi a verili v tvorivé schopnosti a v krásnu budúcnosť Slovanov. Podľa Štúra „Nenít ten věk ještě blízko, ale první jeho záře byla pro vpád Francouzu zanícený požár Moskvy ohromné, kterýž ozářil a v světle jasném ukázal daleký sever a rozplamenil sa nad Európou i Asiou“. Pravda, ich nadšený obdiv pre veľký ruský národ bol nebezpečný predovšetkým samému slovenskému ľudu, lebo ruský národ bol sám porobený cárizmom, najhorším nepriateľom ľudu, slobody a pokroku. A hoci sa ruský národ skutočne stal vedúcim v svetovej histórii, predsa bolo to dôsledkom vývinových zákonitostí, a nie ako si to predstavovali štúrovci. V náhľadoch viacerých štúrovcov stretáme sa s odmietavou kritikou osvietenského racionalizmu, ktorý bol žriedlom buržoázneho liberalizmu i radikalizmu. I keď sa kritizuje s hľadiska novšej idealistickej filozofie nemeckej, sotva to znamená pokrok. Obracia sa nielen proti mŕtvej stránke starého materializmu, lež oproti materializmu vôbec. A v ideológii niektorých štúrovcov stretáme sa i s výslovným odmietaním revolúcie a princípu ľudovej suverenity v mene legitimacy, v mene autority štátu ako „uskutočnenia mravnej idey“. Ani v takýchto náhľadoch nemusíme hneď hľadať prejavy nejakého zarytého reakcionárstva. Neraz tu ide o „falošné vedomie“, o dôsledok ťažkých podmienok nacionálneho a politického útlaku nerozvinutých a osobitných foriem triedneho boja, o dôsledok nesprávneho hodnotenia situácie a *utopistických* predstáv o ďalšom vývine. Pravda, takéto náhľady stávaly objektívne v ceste pokroku i vtedy, keď subjektívne želania ich pôvodcov a nositeľov boli iné. Vyzdvihovať treba nie

takéto ilúzie, omyly, mystifikácie, lež demokratické a pokrokové prvky, ktoré sú im skutočne ku cti a ktoré i nám môžu dnes slúžiť pri budovaní našej novej kultúry. A treba povedať, že štúrovci napriek svojim omylom prerastali malicherné „malokramarské“ záujmy svojho prostredia, úprimne sa pokúšali i o prekonanie nacionálnej úzkoprstosti, cítili povinnosť slúžiť všeľudskému pokroku. Pravda, prekonávanie rozporov v teórii nebolo súčasne ich prekonávaním i v skutočnosti, v praxi. K správne hodnoteniu činnosti štúrovcov môžeme dospieť iba tak, keď nebudeme vychádzať zo samej ideologie, lež s marxistického stanoviska, ktoré žiada posudzovať jednotlivcov i politické strany nie podľa slov, ideí, túžob, lež podľa skutkov, činov. Ďalej je potrebné si uvedomovať, že je to metafyzický a nesprávny postup, ak sa hodnotí štúrovský pohyb či už bez ohľadu na celkový vývin revolúcie v Uhorsku, alebo bez ohľadu na vývin medzinárodnej situácie. Takýto postup nevyhnutne vedie k apologii slabých stránok tohto hnutia, k schvaľovaniu buržoáznej metódy nacionálnej výlučnosti nielen pre vtedajšie pomery, lež vlastne i pre dnešné. Je rozhodne potrebné ohradiť sa proti takému chápaniu činnosti štúrovcov, ktoré vyzdvihuje práve omyl a chyby ako hlavné klady tohto hnutia a tým nielen falšuje skutočnosť, lež aj znevažuje štúrovcov samých. Myslím tu najmä na ľudácke interpretácie.

Hoci štúrovské hnutie v podstate bolo buržoázne, a iným za daných podmienok ani byť nemohlo, má ono výrazné demokratické črty. Možno iste povedať, že väčšina štúrovcov mala k ľudu skutočne blízko, verila v jeho tvorivé sily a odrážala vo väčšej alebo menšej miere i jeho záujmy ako v ideových prejavoch, tak aj v programoch. A práve preto mnohí kritizovali obmedzenosť maďarského i európskeho liberalizmu, aj keď nedospeli ku skutočnému revolučnému demokratizmu. Pravda, ak daktorí štúrovci otvorene odmietali protifeudálne roľnícke hnutie, či už pre jeho organizovanosť, živelnosť alebo pre ohľady na záujmy statkárov alebo i absolutistickej Viedne, hnutie malo i svoje radikálne krídlo, ktorého najvýraznejším reprezentantom je básnik Janko Kráľ, ktorý nielen vo svojich skvelých veršoch, lež aj v praxi sa orientoval na roľnícku revolúciu. Pravda, štúrovské hnutie sa nestačilo celkom rozvinúť, vnútorné protiklady sa plne prejavily, neprebojovaly, a neprišlo k utvoreniu samostatných politických strán. Iba marxistická analýza nám umožní vytvoriť si objektívny obraz o činnosti a ideologii tohto hnutia i jeho jednotlivých reprezentantov. I keď nám takýto rozbor odhalí triedne i časové medze ich pôsobenia a odkryje ilúzie a chyby, ktorým podľichali, nijako nezmenší skutočný význam všetkého toho, čo v ich bohatom diele, vytváranom za ťažkých podmienok s veľkou sebaobetavosťou a námahou, bolo pokrokové a demokratické. Ba priam naopak, vyzdvihne vysoko všetko to, čo je v odkaze tvorcov spisovnej slovenčiny a budovateľov našej národnej kultúry na demokratickom základe vskutku živé. Slobodný slovenský pracujúci ľud im ostane vďačný za všetko to, čo mu slúžilo v minulosti a čo mu dnes uľahčuje budovanie základov socializmu v našej vlasti.

MILOŠ GOSIOROVSKÝ

HLASISTICKÁ IDEOLOGIA

Aby sme mohli naozaj správne kriticky zhodnotiť naše ideové tradície, treba sa nám pri osvetľovaní každého momentu našich ideových dejín poďiavať na